

Аннотация. В статье освещаются основные направления деятельности психолога с дошкольниками с нарушениями зрения (диагностический, коррекционно-развивающий, консультативный и просветительский). Определена основная цель деятельности психолога, задачи и пути их реализации с учетом индивидуальных особенностей детей с нарушениями зрения. Описаны основные функции психолога в дошкольном учреждении для детей с нарушениями зрения, которые должны реализовываться в соответствии с определенными принципами. Определены механизмы коррекционного воздействия на отклонения в психическом развитии ребенка с нарушениями зрения и причины, которые их обусловили.

Ключевые слова: специальное дошкольное учреждение, дошкольники с нарушениями зрения, коррекционно-развивающая работа.

УДК 37.048.45:376

Куліненко Л.Б.

**До проблеми визначення параметрів технономічної
профорієнтації школярів з особливими
освітніми потребами**

Анотація. У статті представлено аналітичний огляд проблеми параметрів технономічної профорієнтації школярів з особливими освітніми потребами. Здійснено узагальнення та опис педагогічної технології із запровадження профорієнтаційної діяльності в навчанні таких школярів. Диференційовано зміст спрямованості провідних форм профорієнтації в навчальних модулях.

Ключові слова: школяри з особливими освітніми потребами, технономічна профорієнтація, педагогічна технологія, навчальний модуль.

Профорієнтація в школі набуває особливого значення у контексті динаміки науково-технічного прогресу та тих глобалізаційних процесів, що притаманні сьогоденню. В останнє десятиріччя «профорієнтація» як базисне поняття педагогічної науки зазнала суттєвих змін. Аналіз наукового доробку дослідників та сталої практики розв'язання завдань професійного вибору старшокласників свідчать про те, що профорієнтаційна робота, насамперед, спрямована на забезпечення їх інформаційної обізнаності про певне, як правило, обмежене коло професій, переважно наявних у них локальних педагогічних заходів щодо підготовки школяра до аналізу власного потенціалу і проектування соціальної професійної перспективи.

Зокрема, у старшій школі, професійна орієнтація здебільшого спрямована власне на здійснення вибору – перехід до фахової підготовки з масових професій, яка є етапом активної позитивної адаптації до професійної діяльності. Однак, шкільна практика переконливо доводить, що значна частина школярів старшого шкільного віку спонтанно, переважно без вираженого підходу побудови власних життєвих планів і соціально-професійних прогнозів, включається в таку профільну фахову

підготовку, яка змістовно відображена в чинних навчальних програмах. До того ж реальні плани власного професійного буття старшокласники здебільшого не пов'язують з напрямком такої фахової підготовки. Відтак, виникає необхідність створення більш ефективних передумов та технологій профорієнтаційної діяльності, які б забезпечили б свідомий вибір та визначеність учнями старшого шкільного віку власного професійного вибору. Особливого значення у перегляді змісту та методик реалізації технологій профорієнтаційної діяльності має для старших школярів з особливими освітніми потребами. Як відомо, досить часто саме із недостатньої обізнаності про спектр професій ці школяри здійснюють недостатньо усвідомлений та вмотивований професійний вибір. У підтвердження чому, Н. Пряжніков зазначає, що професійне навчання масовим професіям замість забезпечення оптимальних умов задля професійного самовизначення призводить до зниження інтересу до фахового трудового навчання в старшій школі, інфантилізації позицій старшокласників у професійному виборі.

На сучасному етапі домінуючою є практика професійної орієнтації, яка здебільшого носить недостатньо усистематизований характер. Так, профорієнтація здійснюється переважно викладачами і класними керівниками в ході вивчення навчальних дисциплін і відповідних тем без взаємної координації; не достатньо розробленими та обґрунтованими є аспекти поглибленої консультативно-діагностичної корекційної роботи щодо майбутніх професійних виборів школярів; вимагає підсилення інформаційна база профорієнтації; наявна епізодичність профорієнтації, що пов'язане не тільки з браком системності в роботі, але й зі зведенням її до організаційного закріплення функцій бази навчально-виробничої практики безпосередньо на підприємствах регіону й активної професійної пропаганди зацікавленими вищими і професійно-технічними навчальними закладами. Означене врешті-решт призводить до ситуації, коли реальний вибір подальшого професійного навчання учнів здійснюється за батьківськими вподобаннями й переконаннями та престижними для певного етапу розвитку суспільства професіями без остаточного усвідомлення самими старшокласниками конкретної мозаїки власних нахилів, здатності до їх опанування і соціалізації засобами обраної професії.

Таким чином, особливого значення набуває встановлення параметрів технономічної профорієнтації старшокласників з особливими освітніми потребами, що дозволить оптимізувати профорієнтаційну діяльність в школі. Досліджуючи цей аспект, ми виходили з того, що система профорієнтації з точки зору «способу», яким вирішуються профорієнтаційні завдання, вирізняється як організаційними (узгодженістю суб'єктів профорієнтації), так і власне технологічними параметрами. Було визначено 5 найважливіших педагогічних чинників, що впливають на результативність профорієнтації (якість професійного вибору) (табл. 1.):

Диференціювання педагогічних параметрів професійної орієнтації

Таблиця 1

Ознаки диференціювання «типів профорієнтації»	«Підтипи» професійної орієнтації та їх згорнута характеристика		
1. <i>Організаційна узгодженість</i>	Неузгоджена	Внутрішньо узгоджена	Внутрішньо і зовнішньо узгоджена
2. <i>Об'єктна спрямованість</i>	На окремі професії	На галузь виробництва	На предмет професії
3. <i>Суб'єктна спрямованість</i>	Фронтальна на усередненого учня	Вибіркова (індивідуально за замовленнями)	Індивідуальна (з урахуванням особливостей всіх учнів)
4. <i>Структура, послідовність, педагогічна технологія</i>	Неструктурована	Традиційно структурована, класно-урочна і факультативна форми	Структурована на підставі діяльнісного підходу, базова інтегрована форма – факультатив з модульною будовою
5. <i>Особливості врахування предмету професії</i>	Без врахування предмету професії	З врахуванням виконавських якостей особливостей ЦНС, темпераменту, сенсомоторики	З урахуванням особливостей професійного мислення - принципів побудови техніки як основи спеціальних знань у структурі професійного мислення

Організаційна узгодженість – організаційно-педагогічний чинник, який визначає міру відповідності профорієнтаційних впливів на учнів. Узгоджуватись може спрямованість, зміст, методи, форми профорієнтації тощо. Вирізняють внутрішню (внутрішньо шкільну) і зовнішню (міжсуб'єктну) узгодженість. Внутрішня узгодженість передбачає встановлення міжпредметних зв'язків у профорієнтаційній підготовці як умови її системності. Зовнішня узгодженість передбачає встановлення зв'язків із “зацікавленими” зовнішніми відносно школи суб'єктами профорієнтаційної діяльності. Така узгодженість включає координацію завдань і вимог, підходів щодо професійної орієнтації, які ведуть профорієнтаційну роботу. Отже, виділяються неузгоджені (автономні) профорієнтаційні проекти, внутрішньо узгоджені шкільні профорієнтаційні

проекти та системно узгоджені профорієнтаційні проекти, що поєднують зовнішню і внутрішню узгодженість профорієнтаційної роботи.

Для аналізу шкільної профорієнтації старшокласників з особливими освітніми потребами та старшокласників з без порушень розвитку на технічні професії ми формалізували 2 ознаки узгодженості: наявність в профорієнтаційних планах та в їх впровадженні системи міжпредметних зв'язків – внутрішня узгодженість; наявність сумісних планів профорієнтаційної роботи з батьками та виробництвом (або позашкільними навчально-виховними закладами відповідного типу) – зовнішня узгодженість.

Структурованість – технологічно-педагогічний чинник профорієнтації, що відображає компонентний склад (послідовність) профорієнтації як її методологічної і методичної основи. Професійна орієнтація старшокласників у практиці сучасної школи може бути як структурованою, так і неструктурованою, хаотичною. Під структурованою професійною орієнтацією ми розуміємо чітку послідовність профорієнтаційної роботи з вирішенням відповідних завдань. Неструктурована професійна орієнтація – епізодична профорієнтація школярів, що пов'язана з випадковими обставинами і непослідовністю у профорієнтації. Зазначимо, що хоч профорієнтація і є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу в сучасній школі, але її значення за останні роки дещо знижене в порівнянні із загальноосвітніми показниками. Тому зустрічаються школи, в яких професійна орієнтація недостатньо структурована.

Аналіз систем професійної орієнтації та їх структури доводить, що саме такі системи в сучасній школі мають, так би мовити, «розширене трактування». Під ним розуміємо залучення до її складу компонентів, які містять профорієнтаційні заходи після попереднього обрання професії (професійний відбір, професійну адаптацію тощо). Такий підхід у нашому дослідженні називаємо «традиційним».

У науковій літературі диференціюються компоненти профорієнтації наступним чином: за Д. Тхоржевським (етапи профорієнтації) – профосвіта, профконсультація, працевлаштування; за Б. Федоришиним («логіко-змістовна підсистема») – професійне просвітництво учнів, розвиток їхніх інтересів і схильностей, максимально наближених до професії; професійна консультація, фаховий відбір, соціально-професійна адаптація; за В. Васильковим («підсистеми») – професійна освіта, професійне виховання, професійна активізація, професійна психодіагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація та інші [1,3,4].

На нашу думку, при диференціюванні етапів профорієнтації важливо обмежитись подіями попереднього вибору, зосередитись на його адекватності, а його професійне випробовування (адаптацію, відбір) відтермінувати на позашкільний етап. Разом з цим, сучасна ситуація професійного вибору стикається з вибором способу професійної соціалізації (способу входження в сучасне суспільство, передусім, з ринковою специфікою). При цьому велике значення має залучення в профорієнтацію моментів, пов'язаних із сучасним ринком праці, ринком освіти і професій. Особливу увагу слід приділити

можливостям проектування власної професійної поведінки в сучасних соціальних умовах (у тому числі й опанування нею).

Отже, прикінцевим елементом професійної орієнтації старшокласника з особливими освітніми потребами є формування здатності до індивідуального проектування соціально-професійного життєвого шляху в межах адекватно обраної професії. Найчастіше системи професійної орієнтації не містять таких завдань у своїй структурі. Таким чином, ми визначили таку загальну структуру (послідовність) профорієнтації старшокласника: мотиваційний компонент (з метою формування стійких інтересів і нахилів до професії); інформаційний компонент (для надання можливостей з'ясувати різні сторони професій), діагностико-корекційний компонент (щоб визначити актуальні та потенційні можливості учня щодо обраної професії); проектувальний компонент (зміст зазначено вище) [3]. Таким чином, *авторська структура профорієнтації* (діяльнісна) містить наступні компоненти: професійна мотивація, професійне інформування, професійна діагностика, проектування професійної кар'єри.

Суб'єктна спрямованість. Під суб'єктною спрямованістю ми розуміємо «адресність» профорієнтаційних впливів – від фронтального, розрахованого на «середнього» учня, до індивідуального з урахуванням своєрідності розвитку та його динаміки в межах вікових новоутворень кожного учня. Проміжним типом є профорієнтація за запитамі. Отже, за суб'єктивним спрямуванням вирізняються загально-фронтальна, вибірково-індивідуальна та індивідуальна профорієнтація.

Об'єктна спрямованість. Під об'єктною спрямованістю на нашу думку, це «масштаб» об'єкта профорієнтації: від конкретних професій до галузей промисловості, класів, типів професії тощо. За об'єктивним спрямуванням виділяються профорієнтація на окремі професії, профорієнтація на галузь промисловості, профорієнтація на тип професії.

Предметно-професійне врахування. Якщо здійснюється профорієнтація з врахуванням предмета професії (за Є. Клімовим), то важливо диференціювати, яким чином вона відбувається. При цьому можна спостерігати такі варіанти профорієнтації: профорієнтація без урахування предмета професії (не зосереджується увага на цій загальній ознаці); профорієнтація з урахуванням виконавчих аспектів професійної діяльності, з урахуванням виконавчих вимог (акцент на психофізіологічних характеристиках, які зумовлюють професійну придатність), профорієнтація з урахуванням предмета професійного мислення (акцент на особливостях професійно-мисленнєвої діяльності, що пов'язане з прийняттям професійно значущих рішень).

К. Гуревич визначаючи вимоги професії до діяльності в галузі технічних спеціальностей, найважливішими суб'єктивними чинниками є психофізіологічні [2]. Однак, на нашу думку, ці важливі показники здатності до професійної діяльності будуть чогось варті лише за умови розвитку професійного мислення, здатності до прийняття професійних рішень. У цьому плані дуже важливе значення мають мислительні плани (предметно-дійовий, образний, просторовий, абстрактно-логічний, словесний), на яких приймається рішення, а

також характер мислительних операцій, що при цьому здійснюється, особливості спеціальних знань, котрі функціонують як структурні компоненти мислення. У цьому контексті параметри профорієнтації диференціюються за інтелектуальним критерієм. Зберігається загальна тенденція до створення мислительних планів школярами з особливими освітніми потребами. Водночас, їх змістова наповненість, для прикладу, з урахуванням порушень розумового розвитку буде спрощеною, деталізованою на рівні предметно-дійовому, образному, словесному.

Урахування предмета професійної діяльності відповідно до потенційного професійного мислення спрямувало нашу зацікавленість на розподіл технічних професій за «фізичною природою техніки», що має специфічні структурні особливості знань як елементів мислення. А саме, розподіл технічних професій для завдань відповідного диференціювання важливо провести таким чином: технічні професії, в основі яких є робота з механічними пристроями; електроприладами, устаткуваннями, машинами тощо; електронною технікою.

Специфіка такого розподілу, на нашу думку, полягає в тому, що:

1) «механічна техніка» має досить чітку образно-дієву базу (схеми пристроїв мають наочний вигляд, фізичні закони, які лежать в їх основі, є значною мірою відчутними);

2) «електрична техніка» опосередковано-схематичну базу (схеми пристроїв, машин тощо не мають безпосередньо наочного вигляду, фізичні електричні закони до певної міри не є безпосередньо відчутними);

3) «електронна техніка» має складну схематично-інформаційну базу (схеми пристроїв інтелектуалізовані великою кількістю перекодувань і фільтрації необхідних управлінських сигналів і т.п., їх фізична природа дуже складна і потребує абстрактно-схематичної представленості).

Крім того, професійна діяльність принципово може вірізнятися акцентом на творчих або виконавчих моментах професійної діяльності (табл. 2). Отже, з метою діагностики і корекції професійно важливих якостей відповідно технономічних професій ми запропонували включити кілька різновидів професій, одержаних за допомогою простого комбінування «фізичної природи техніки», що є предметом праці в групі професій, і клас завдань, що доводиться (доведеться) вирішити (виконавчих або творчих). Розробка означених трьох ідей і була закладена в експериментальне дослідження засад технономічної профорієнтації, спроби створити технологію: чотирикомпонентної структури профорієнтації – формування мотивів, розширення знань, вивчення і корекція власних можливостей та створення соціально-професійного проекту; диференціювання технічних професій на шість типів за двома групами властивостей: фізична природа технічних приладів і продуктивний (творчий) або непродуктивний (виконавчий) характер професійних завдань; застосування педагогічних і діагностико-корекційних технологій профорієнтації: модульної структури в навчальному процесі і типових завдань – професійних проб.

Спрямованість провідних форм профорієнтації в навчальних модулях

Таблиця 2

	<i>Провідні організаційні форми шкільної профорієнтації</i>	КОМПОНЕНТИ			
		<i>Мотиваційний</i>	<i>Інформативний</i>	<i>Діагностичний</i>	<i>Проективний</i>
		<i>Створення мотивації (інтересів і нахилів) до професійної діяльності</i>	<i>Глибина знань щодо професії</i>	<i>Дослідження власних можливостей (професійної придатності)</i>	<i>Індивідуальне проектування життєдіяльності та саморегуляція</i>
1.	Базові дисципліни технічного спрямування	Формування інтересу до змісту	Використання теоретичних закономірностей у професії	Теоретичні завдання індивідуального характеру	
2.	Трудове навчання	Формування інтересу до продуктивної діяльності	Основи професії	Професійно спрямовані завдання	
3.	Факультатив	Банк “Романтизація професії” (бесіди, відеофільми, слайди; добірка літератури, плани екскурсій тощо)	Тезаурус професій та шляхів їх опанування (тезаурус, бібліотека, професіографічні картки)	Професійні спроби (професійно-психологічні, об’єктно орієнтовані професійні завдання)	Проектування професійної кар’єри в умовах ринку
4.	Виробнича практика (види і форми)	Створення умов для продуктивності у виконанні виробничих завдань	Професійна практика і професійне наставництво	Професійна практика (практичні завдання) і попередня професійна адаптація	Вивчення умов професійного росту

У процесі розробки і проектування профорієнтаційних модулів ми виходили із загальноновизначених у педагогічній науці технологічних принципів побудови модульного навчання: модульності, відкритості і динамічності. Принцип модульності передбачає створення проекту як системи з окремими підсистемами: проектів модуля цілей, модуля знань, модулів окремих етапів. Принцип відкритості потребує навчального модуля як відкритої системи, що має «вхід» і «вихід». Під «входом» розуміється сукупність попередніх знань, норм та цінностей як базових для оволодіння учнями новими знаннями, нормами та цінностями. «Вихід» – сформульована заздалегідь інтегрована мета навчання (призначення навчального модуля). Процес навчання перетворює «вхід» у «вихід», тобто переводить суб'єкт учення з наявного стану у змінений, бажаний. Механізми цього переводу забезпечують: адаптований до технології модульно-розвивального навчання предметний зміст, визначений психолого-дидактичний зміст етапів модуля, оптимально дібраний дидактичний апарат. Це забезпечення «задається» у проекті. Принцип динамічності передбачає при розробленні проекту заміну певних складових проектного навчального модуля (наприклад, заміну предметного змісту чи його окремих навчальних елементів у модулі знань, заміну певних дій, операцій у модулі норм, заміну окремих організаційних форм, методів навчання тощо). Цей принцип проектування дає змогу вносити до проекту зміни з урахуванням певного соціального замовлення щодо цілей, змісту і форм освіти та конкретних умов, за яких відбувається навчання, запитів і уподобань учнів, можливостей і вмінь педагога.

Цілком очевидно, що ефективність педагогічного процесу, що покладено в основу профорієнтаційної діяльності школярів з особливими освітніми потребами залежить від педагогічної технології. В структурі профорієнтації можна виділити технологічні компоненти (як і в будь-якому педагогічному процесі). Великі можливості (чіткий структурний розподіл) має модульна технологія. Запропонована структура професійної орієнтації може бути розглянута як відповідні модулі. Інтегруючою формою реалізації модульного підходу до профорієнтації на технічні професії, на наш погляд, є факультатив. Разом з цим, такий факультатив у цільовому плані, змістовно і методично пов'язаний з відповідними курсами і профорієнтаційними заходами (внутрішня і зовнішня узгодженість).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Васильков В. І. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. І. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.59–66.
Vasylkov V.Y. (1999). Sotsialno-psykholohichni pytannia profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv u suchasnykh umovakh. Pedahohika i psykholohiia, 3, 59–66.
2. Гуревич К. М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / Гуревич К. М. – М.: Наука, 1970. – 211 с.

Gurevych K.M. (1970). Professyonalnaya prygodnost y osnovnye svojstva nervnoj systemy. Moskva: Nauka (In Russian).

3. Куліненко Л. Б. Педагогічні засади формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка».: Монографія. – Ізмаїл, 2011. – 230 с.

Kulinenko L.B. (2011). Pedahohichni zasady formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do svidomoho vyboru maibutnoi profesii typu «liudyna-tehnika». Izmail (In Ukrainian).

4. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.

Fedoryshyn B.O. (1996). Psykholoho-pedahohichni osnovy profesiinoi orientatsii. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (In Ukrainian).

Kulinenko L.B. On the problem of determining the parameters of tehnonomic career counseling of students with special educational needs

Abstract. The article presents an analytical review of the problem parameters tehnonomic career counseling of pupils with special educational needs. It describes the criteria and content of educational technology of activities in the implementation of career guidance education of students. Differentiats content orientation of leading forms of vocational guidance in the training modules.

Keywords: students with special educational needs, tehnonomic career guidance, educational technology, training module.

Кулиненко Л.Б. К проблеме определения параметров технономической профориентации школьников с особыми образовательными потребностями

Аннотация. В статье представлен аналитический обзор проблемы параметров технономической профориентации учеником с особенными образовательными потребностями. Описано критерии и содержание педагогической технологии реализации профориентационной деятельности в обучении таких учеников. Дифференцированно содержание направленности ведущих форм профориентации в обучающих модулях.

Ключевые слова: ученики с особенными образовательными потребностями, технономическая профориентация, педагогическая технология, обучающий модуль.

УДК: 378.147.013

Литовченко С.В.

Тренінгові форми підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів до роботи з дітьми з особливими потребами

Анотация. У статті представлено сучасний стан впровадження інклюзивного навчання в Україні, розкрито мету, напрями та особливості організації підготовки фахівців системи дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими потребами із врахуванням зарубіжного досвіду, специфіки